

Вера СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ

КОН ПРАШАЊЕТО ЗА ПОЈАВАТА НА КИРИЛИЦАТА

Славистиката во XIX век зачекори по еден солидно изградуван пат, за да го дочека крајот на векот со задоволувачки резултати и откритија. Очевидно е дека со првите крупни разрешувања на кирилometодиевските проблеми се дојде и до противположни и погрешни заклучоци. Така, на пример, подолго време се дискутираше и сметаше дека словата на Константин Брегалнички (Преславски) и на Климент Охридски му припаѓаат на едно лице. Недоволното презентирање и откривање на делата на двајцата средновековни книжевници доведе и до објавените сознанија на владиката Филарет Черниговски.¹ Озваниченото објавување траело сè до појавата на архимандритот Антониј.²

Покрај почетните тешкотии, кои неминовно доведувале и до нерасчистени прашања, славистите од XIX век имале и предности, кои остануваат засведочени до денес. Тие и први достигнале до најзначајните ракописни словенски текстови и ја имале и честа и пионерската дејност во нивното претставување, истражување и компаративна работа. Така, на пример, на В. М. Ундолски му припаѓа заслужената чест при откривањето на веродостојните Климентови беседи, кои обелоденети резултати, добиени по еден макотрпен пат, со развитокот на славистиката биле збогатувани и проширувани.³ Климентовото дело ја добивало својата физиономија постепено, со растежот на новооткриените текстови, со современи стилско-лингвистички анализи, со збогатувањето на бројот на преписите од делата. Поаѓајќи од П. Ј. Шафарик, сè до најсовремените резултати што ги дале: И. Дујчев, К. Куев, Д. Иванова-Мирчева, Б. Конески, П. Илиевски, Ѓ. Поп Атанасов, Г. Попов, М. Георгиевски сведетели сме на постојаното осознавање на Климентовиот книжевен и химнографски опус.

Во славистиката важи едно напишано правило: еден истражувач на средновековната поширока и специјалистичка проблематика претставува значајно камче

¹ Еп. Филарет, Кирил и Методий, славянския просвятители, Чтен. в Имп. Общ. Ист. и Древ, 1846, бр. 4, и Кирилло Методиевский сборник, Москва 1865.

² Арх. Антониј, Епископ Константин Български и неговото Учително евангелие, София 1942, 17.

³ В. М. Ундољский, Климент епископ словенски, предговор П. А. Лавров, Москва 1895.

или камчиња во средновековната мозаичка хармонија (за што посебно убаво се искажал Д. С. Лихачев), се разбира со прецизно нагласување на значајноста или големината на камчето или камчињата. Оттука би произлегол и важниот заклучок дека и никој нема право да ги поместува или изместува веќе со макотрпност, со вештина и со љубов градените мозаици. Поточно, сакаме да истакнеме и да им оддадеме признание на големите истражувачи во славистиката кои работеле неуморно и со нескриен ентузијазам: Добровски, Шафарик, Веселовски, Срезневски, Ундолски, Григорович, Облак, Јагик, Миклошич, Копитар, Соболевски, и многу други. Во случајов ќе се задржиме само на неколку примери кои најубаво ќе го илустрираат гореизнесениот текст.

Неоспорен е фактот дека создавањето на словенската азбука се поврзува со првоучителите Кирил и Методиј. Меѓутоа, во славистиката токму околу ова прашање се појавија повеќе хипотези. Во секој случај, денес се веќе ретки славистите кои не се приклонуваат кон сознанијата во однос на глаголицата и кирилицата. Во однос на првата азбука како да нема несогласувања меѓу приврзаниците на разновидните мислења, бидејќи сите тие се сложуваат за нејзиното авторство, т.е. за нејзиниот автор – Кирил Филозоф. Сметаме дека по долги истражувачки напори и проблемот на глаголицата е разрешен на тој начин што нејзе ѝ се дава приматот и се смета како првична азбука составена од словенските просветители во врска со изведувањето на Моравската мисија, во 863 година. Во однос на нејзиното потекло, исто така, се појавија разновидни хипотези кои говорат за потекло од: старо словенско писмо, од грчкото минускулно писмо, од грчкото и ориенталното писмо, од готското, итн., за да се дојде до многу логичниот заклучок дека сепак е тоа оригинално писмо, и затоа не може да се бара нејзин готов прототип ниту во едно друго постаро писмо. Дека првичната глаголска азбука настанала во 863 година говорат трудовите на мошне верзираните слависти, чии лингвистички резултати се познати во светот. Овде би ги споменала имињата на зачетникот на ваквото мислење Г. Добнер уште кон крајот на XVIII век, и Ј. Шафарик, најаргументирано ќе го потврди ваквиот став.⁴ Уште една потврда за ваквиот став е јубилејниот зборник во чест на Кирил и Методиј „Хиљада и сто години славјанска писменост (863–1963)“, што го издаде БАН.⁵ Ова издание посебно го апострофирам, бидејќи самиот наслов недвосмислено зборува за ваквиот став и на бугарската славистика, каде што се појавија истражувачи кои го прифаќаа мислењето дека постоела устроена словенска азбука и пред изведувањето на Моравската мисија. Во овој случај немаме можности да се задржиме врз бројните славистички трудови кои говорат за ова прашање, меѓутоа, ќе истакнам само неколку, и тоа од поновите. Во 1965 година Олга Недељковиќ се задржа специјално на ова прашање и уште во почетокот, задржувајќи се на образложенијата на Шафарик, ќе истакне: „Повеќе од аргументите кои ги даде големиот славист како потврда на оваа хипотеза ни до денес не изгубиле од својата доказна снага, а во текот на натамошното стогодишно студирање биле изнесени многу други аргументи во прилог на истата. Оваа студија има задача уште еднаш критички да ги ревидира изнесените аргу-

⁴ J. Šafarik, Ueber den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus, 1857. Ваков став зазеле: Н. Тихонравов, В. Григорович, В. Јагик, В. Шчепкин, А. М. Селишчев, Л. Јакубински, итн.

⁵ БАН, Софија 1963.

менти со посебно земање предвид на новите филолошки студии.⁶ Сакам посебно да ја потцртам последната реченица од цитатот, бидејќи азбучното прашање е тесна специјалност на филолозите. Во оваа мошне сериозна студија Недељковиќ ги резимира сите важни и пунктовни прашања во врска со аргументацијата за приматот на глаголицата. Во прилог на нејзината студија би ги нагласила уште следниве изјаснувања на нашите најпознати слависти. Познатиот славист В. Штефаниќ, во пообемната студија „Илјада и сто години од Моравската мисија“, истакнува: „Ако ладно ги одмериме аргументите би можеле денес да се согласиме со констатацијата дека глаголицата е Кирилово писмо, дека тоа писмо е ново, дека за своето време тоа е совршено фонолошко писмо... За кирилицата уште не можело да се докаже дека како систематизирано словенско писмо било во употреба пред Константин“. Не е побиено Храбровото сведочење дека Словените пред покрстувањето немале писмо, а дека по покрстувањето се служеле со грчкото или латинското писмо „без устројенија“, т.е. без систематизирано прилагодување на тие алфабети кон словенскиот гласовен систем.⁷ Уште поголема аргументација донесува студијата на Ф. В. Мареш, објавена во зборникот на Старословенскиот институт во Загреб со наслов „Глаголица“, једанаест столећа једне велике традиције,⁸ излезен од печат во 1971 година. И проф. Мареш ги почитува досега несоборените доказателства за хронолошкиот примат на глаголицата, дека не се пронајдени остатоци од кирилски букви во најстарите глаголски ракописи, а обратни случаи има доста, а и во најстарите палимпсести нема откритија во кои бришаниот текст би бил кирилски. Во најстарите зачувани глаголски споменици се среќава сакралното писмо, а во епиграфските споменици веќе писмото не е сакрално. Анализирајќи ги редакциите на Храбровиот спис „За буквите“, ја претставува најстарата глаголска редакција. Овие согледувања многу бргу влегоа и во основата на истражувачката дејност на В. Мошин, кој веќе во 1973 година ја обелоденува својата студија: „Уште за Храбар, словенските азбуки и азбучните молитви“.⁹ Во неа застапува на становиштето за приматот на глаголицата.

Во однос на кирилицата до денес остануваат нерасчистени повеќе прашања. За нејзиното настанување, појава, авторство, исто така, се напишани повеќе студии. Во сите нив незаобиколно е Краткото Климентово житие, напишано на грчки јазик, познато во славистиката како Охридска легенда. Овој назив на Житието не е случаен и така го именувал познатиот руски славист В. А. Бильбасов, кој тоа го направил од проста причина што односниот светител бил првенствено познат и значаен во Охрид и Охридско, а понатаму и пошироко. Традицијата што ја оставил Климент Охридски во овој град од IX до XIX и XX век била силно изразена, традиционално зачувана и како што ни е познато до денес зачувана.¹⁰

⁶ Olga Nedeljković, Još jednom o hronološkom primatu glagolice, Slovo, Zagreb 1965, 15–16, 19–59.

⁷ Vjekoslav Stefanić, Tisuću i sto godina od Moravske misije, Slovo, 1963, 13, 7–8.

⁸ František Vaclav Mareš, Hlaholice na Morave a v Čechách, Slovo, Glagoljice, Jedanaest stoljeća jedne velike tradicije, Zagreb 1971, 21, 133–201.

⁹ Vladimir Mošin, Još o Hrabru, slavenskim azbukama i azbučnim molitvama, Slovo, Zagreb 1973, 23, 5–73.

¹⁰ В. А. Бильбасов, Кирилл и Мефодий, ч. II, Спб. 1871, 501–306, 372–375.

Покрај тоа, авторот произлегува од редот на охридските архиепископи, кој бил добро запознат со Климентовата традиција и дело во Охрид. Тоа е охридскиот архиепископ Хоматијан,¹¹ по потекло Грк, чие име не се споменува во насловот од Житието. Но и покрај овој факт, славистите од редот на Г. Баласчев, Н. Л. Тунишки, одамна укажаа на авторството од страната на Димитриј Хоматијан, додека Ј. Иванов со наоѓањето на Зографскиот словенски препис на ова проложно житие, дефинитивно докажа дека нема сомнение за веродостојното авторство на Хоматијан.¹² Според тоа, текстот на Климентовото проложно житие настанал во периодот 1216–1234 година. Сигурно е дека Хоматијан го користел претходното Теофилактово опширно житие на Климента, но покрај тој текст користел и други вести за Климента, раширени и по устен пат во XIII век, поради што во него се направени извесни грешки. Меѓу нив подолго време се вбројува и за тоа се пишува во однос на информацијата што ја содржи 14 глава од Житието. Текстот е познат според пет грчки преписи; пергаментен ракопис пронајден од В. Григорович во Охрид, од Бодлев – Баласчев, Г. Курциус, Светогорскиот и тој од манастирот Св. Пантелејмон во Света Гора. Според најновото грчко издание на текстот направено од И. Дујчев, со паралелен словенски текст, односниот текст гласи:

„Есоφίσατο δέ χαρaκτῆρας ἑτέρους γραμμάτων, πρὸς τὸ σαφέστερον, οἷους ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος... мoудрѣствова же и ѡбразы инии явлениише паче иже знааше прѣмoудри кѡриль...“

Мислата дека Климент Охридски измислил појасни форми на буквите од тие на Кирила била протолкувана дека Климент е авторот на кирилицата. Кон ваквото мислење се изјаснија П. Ј. Шафарик, В. Јагич, Г. Баласчев, и други, додека А. Ф. Гилфердинг, Е. Е. Голубински, А. Лескин, веднаш се изјаснија за можната хагиографска хиперболизација и ја отфрлија можноста за ваквото резонирање. Преобјавувањето на преписите на проложното житие донесе новини во славистиката, се подигна бура при разрешувањето на јазичното прашање, за да се смири ситуацијата кон крајот на XIX и почетокот на XX век.

Токму кон овој проблем се задржува Г. Илински во студијата: „Каде, кога и со каква цел глаголицата била заменета со „кирилица“?“¹³ Илински смета и доста образложено докажува дека често споменуваното „прѣложение книгъ“ се однесува не на книги, или преводот, туку на буквите. Како пример ги наведува познатите текстови на Остромировото евангелие:

„БѢ же и написани написано немь книгами елинскими и рнмскими и евреискими... потоа кьнигъ на лист написанъ (Шиш. апостол), итн.

Споменатото „прѣложение книгъ“ се случило во 893 година на големиот бугарски собор во Преслав. Токму во тие значајни општествено-историски и

¹¹ L. Stiernon, Démétrius Ghomatianos ou Chomaténos, archevêque d'Ochrida. Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique, XIV, 1957, coll. 199–205, K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur, II Auf., München 1897; И. Снегаров, История на Охридската архиепископия, 2, I, София 1924, 206–211, 301–304.

¹² Ѓ. Иванов, Български старини из Македонија, София 1970, 314–322.

¹³ G. P'inskij, Где, когда и с какою целью глаголица была заменена „кирилицей“?, Byzantinoslavica, 1931, III, 79–88.

културни превирања во бугарската средновековна држава постоеле услови за дефинитивно, званично заменување на глаголицата со кирилица. За важната работа околу национализацијата на бугарската црква на Преславскиот собор опширно пишува и познатиот бугарски историчар В. Златарски. Меѓутоа, сигурно е дека воведувањето и озваничувањето на словенската писменост не било со воодушевување прифатено од грчкиот клер, особено не оригиналната и индивидуална осмисленост на глаголската азбука. Иљински смета дека Цар Симеон приобегнал мудро кон компромисно решение: официјално прогласување на словенскиот јазик, а во однос на азбуката побарал прилагодување на грчкиот алфавит кон словенските гласови. Во славистиката не постои сигурен извор или повеќе извори кои категорично и сигурно би го решиле овој проблем, особено кој го извршил ова приспособување, или поточно кој ја оформил званично кирилицата. Резимирајќи ги известувањата од изворите, како и мешањето на имињата на Презвитер Константин со Константин – Кирил Филозоф, Иљински заклучува дека „глаголицата била заменета со кирилицата на Преславскиот собор во 893 година од страната на Презвитер Константин, на предлог од кнезот Симеон, кој се стремел со посредство на новата, многу попроста и полесна усвојувана азбука да го олесни и забрза процесот на славјанизацијата на бугарската црква и држава.“¹⁴

Овие истражувања и резултати на Иљински најдоа одзив и станаа најчесто цитирана литература во славистичките студии. Ваквиот однос е показателен до денес. Токму затоа, свртеноста кон мошне значајните согледувања и резултати на славистите од постарата школа не смее да се превидува. Во последно време се забележува стремеж, а и потреба кон почесто навраќање кон познатите имиња од славистиката. Како пример, мошне популарен на славистичките широки средби, би ја апострофирала свртеноста на научниците кон барањето на корените на старите словенски ракописи. Во најново време вниманието го привлече проф. Мошин со студијата „Новгородските листови и Остромировото евангелие“,¹⁵ заклучувајќи дека Остромировото евангелие е градено врз основа на Новгородските листови, кои претставуваат остатоци од Самуилов кодекс, пренесен во Русија. Преку овој пример сакам да го посочам токму случајот кога В. Мошин врз основа на согледувањата до кои дошол М. Н. Сперански,¹⁶ и кого Мошин убаво го користи, можел да ги продолжи и прошири сознанијата за старите словенски паметници, за врските меѓу Охридскиот книжевен центар и Киевска Русија, врз кои мошне сериозно се опира современата славистика, а за што укажувале работите на Шчепкин, Сперански, Јагик итн. Сперански доста често укажувал на Приселков, на неговите истражувања врз охридско-киевските врски во средниот век.

Во однос на зачатото прашање на азбуката имаме слични постапки. Со оглед на посебната свртеност на повеќе слависти во последниве неколку години кон кирилометодиевските прашања, посебно годинава кон Климент и Наум Охридски и Охридската книжевна школа, повторно се засегнуваат прашањата за

¹⁴ G. П'inskij, 78.

¹⁵ Владимир Мошин, Новгородские листићи и Остромирово јеванђеље, Археографски прилози, београд 1983, бр. 5, 7–8.

¹⁶ М. Н. Сперанский, Откуда идут старейшие памятники русской письменности и литературы?, Slavia, 1928–1929, VII, 516–535.

словенската азбука. Во нашата средина можеме токму да го посочиме примерот за сознанијата во врска со последниве прашања врз примерите и творештвото на Блаже Конески, кој им посветил вредни студии на Климент Охридски, на неговото дело и на Охридската книжевна школа. Во последната студија Конески укажува на студиите на В. Вондрак, Н. Дурново, посебно на споменатата студија на Илински, за да го истакне мошне значајното согледување во врска со азбучното прашање. Во Климентовата похвала на учителите Кирил и Методиј се вели: „...и со ист дух напоени од бога, на истото слово му беа проповедници и нови апостоли, не на туѓа основа своето дело полагајќи го, но одново буквите измислувајќи ги и ги стокмија за нов јазик...“ Надоврзувајќи се на искажувањето на Вондрак, Конески додава: „...На фонот на сето она што станувало во бугарската држава во врска со замената на азбуката, тоа звучи и како една алузија на современите настани. Не е туку така подвлечено од Климента дека Кирил и Методиј не на туѓа основа своето дело го положиле. Имаме тука едно индиректно префрлање против оние што го прават спротивното, заведувајќи азбука заснована токму на туѓа основа, префрлање против застапниците на кирилицата.“¹⁷ Ова има секако аргументирано оправдување, бидејќи кирилицата е копија на грчката азбука, а тоа не би можело никако да се каже за глаголицата. Во истата студија Конески се запира на цитатот од Климентовото грчко пролошко житие, сметајќи дека во науката одамна е отфрлен ставот на Шафарик за авторството на Климента на кирилицата. Меѓутоа, прифаќа дека односниот цитат може да се однесува на исправките што можел да ги изврши Климент во глаголските букви, кое објаснување се сложува со изјавата на Црноризец Храбар дека словенските писма сè уште се доустројуваат. Во суштина, глаголицата од Климентовата школа, во која се закоренила по смртта на Методиј, засведочена во бројните споменици, покажува голема сличност со наследената кирилometодиевска традиција, закоренета во Македонија. Од оваа, како и од многу други студии на Блаже Конески, недвосмислено се извлекува заклучокот дека Климент Охридски успешно и упорно се изборил за негувањето на глаголската азбука создадена од Кирил Филозоф, негувана од двајцата учители и нему сигурно не може да му се припише составувањето на кирилицата.

Во 1973 година се појави В. Мошин со поголемата студија „Уште за Храбар, словенските азбуки и азбучни молитви“,¹⁸ каде што опширно го анализира списот на Црноризец Храбар „За буквите“ и зазема став на крајот дека горепосочениот цитат од Хоматијановото житие треба да се зема како веродостоен, бидејќи истражувањата на списот и на житието му даваат потврда дека Климент Охридски е автор на кирилицата, и тоа на македонската варијанта на кирилицата, заснована врз македонската варијанта на глаголицата, дека тоа дело можело да му припадне само на Климента, а и списот „За буквите“ смета му припаѓа на храбриот Климент Охридски. Оваа дејност околу полемичниот трактат против тријазичниците и околу азбуката му ја припишува непосредно пред 893 година,

¹⁷ Блаже Конески, Охридската книжевна школа, За македонската литература, Култура, Скопје 1967, 107–132.

¹⁸ Vladimir Mošin, Još o Hrabru, slavenskim azbukama i azbučnim molitvama, Slovo, Zagreb 1973, 23, 5–73.

пред назначувањето за епископ. Меѓутоа, по оваа студија, по откријата што ги соопшти В. Мошин во врска со Новгородските листови, со новите толкувања во врска со поголемата старина на старословенските ракописи, во статијата што ја објави 1985 година во Ватиканскиот каталог „The alfabeti per gli Slavi“¹⁹ излезен по повод интернационалниот конгрес во чест на 1100-годишнината од смртта на Методиј, а и по долготрајните последни дискусии што ги имав лично со В. Мошин минатата година, можам да соопштам дека дефинитивно се определи кон прецизното формулирање за појавата на кирилицата во преломното раздобие и граница од крајот на IX и почетокот на X век, неоспорно по првичното создавање на глаголицата од страна на Кирил Филозоф во 863 година. Во однос на авторството се откажува од авторството на Климента и се определува за Презвитер Константин. При тоа посебно го истакнуваше значењето на споменатиот труд на Илински.

Не помалку е интересно излагањето во најновата книга „Константин–Философ и Мефодий“ од С. Бернштејн, ученикот на славниот медијевалист Илински. Во спонтаното хронолошко предавање на кирилометодиевскиот период Бернштејн се задржува на важните прашања со пропратни коментари во однос на личностите и делата. Во однос на писменоста ги разгледува сите наводи за постоењето на словенската писменост, во „устроена“ форма и заклучува дека „до нас не дошло ниту едно авторитетно свидетелство за егзистирање на словенската писменост во 50-тите години од IX век.“²⁰ Во однос на годината од создавањето на азбуката се определува за александриското читање на годините, т.е. за 863 година, кое прашање уште според Лавров – го разрешил така успешно А. М. Селищев.²¹ И познатата студија на А. С. Љвов „За престојот на Константин Филозоф во манастирот Полихрон“,²² во која станува збор за можната претпоставка дека браката Кирил и Методиј долги години работеле во Полихрон, посебно на создавањето на азбуката, ја оспорува со фактите што до нас не стигнал ниту еден извор кој би бил и мала потврда за таквата нивна дејност. Во однос на цитатот од Хоматијановото житие зазема категоричен став дека е тоа подоцнежна интерполација.²³

Споменатото мислење на Илински дека презвитерот или епископот Константин би можел да биде составителот на кирилицата го прифаќа неговиот ученик Бернштејн. И оваа дејност ја поврзува токму со Преславскиот собор од 893 година.²⁴ Тој истакнува: „Ни Климент, ни Наум, не би кренале рака на светото за нив глаголско писмо. Имено, во Македонија, каде што минувала дејноста на Климента и Наума, кирилското писмо сретнало најголемо спротивставување“.

¹⁹ The alfabeti per gli Slavi, 1985, Bibliotheca apostolica Vaticana, J più antichi manoscritti cirilliani, 39–53.

²⁰ С. Б. Бернштейн, Константин–Философ и Мефодий, Москва 1984, (53–55).

²¹ П. А. Лавров, Кирило та Методий в давньо-словянскому письменности, Киев 1928, 144.

²² А. С. Љвов, О пребывании Константина Филозофа в монастыре Полихрон, Советское славяноведение, Москва, Акад. Наук СССР, 1971, бр. 5, 80–88.

²³ С. Б. Бернштейн... 134.

²⁴ С. Б. Бернштейн... 141, 142, 143.

Кон заокружувањето на научноистражувачката мозаична дејност, особено во однос на потенцираните дејности на Климент и Наум, незаобиколени се најновите студии на бугарските слависти Г. Попов²⁵ и Кожухаров.²⁶ Трудовите на овие слависти откриваат нови химнографски творби, кои им се припишуваат на Климент Охридски, Константин Преславски (Брегалнички) и Наум Охридски. Г. Попов во акростихот во претпразничните трипесници за Рождество Христово го открива името на авторот – Климент, а во акростихот на стихирите пред Богојавление – Константин. Последниот автор со оваа најнова откриена творба е веќе по четврти пат откриен автор во акростихот. Интересно е согледувањето на Г. Попов дека новооткриените химнографски стихови на Константин покажуваат „сличност, која се забележува меѓу азбучните стихири и познатата Азбучна молитва на Константин Преславски, како и забележаната функционална врска на стихирите пред Богојавление и азбучните стихири пред Богојавление, го наложуваат убедувањето дека сите тие творби се дело на еден и ист книжевник“.²⁷ Во врска со ова прашање, Г. Попов донесува уште поубедлива светлина кон тврдењето за авторството на Азбучната молитва, соодветно и на Прогласот кон светото Евангелие, на епископ Константин, кое мошне убедливо го поткрепија во славистиката првин Е. Г. Зиков,²⁸ а потоа уште поубедливо – К. Куев.²⁹

Г. Попов по горепосочените објавени откритија заклучува дека оваа химнографска дејност паѓа во ист временски период, непосредно по смртта на Методиј во 885 година и тоа во 886 година, кога Климент и Наум Охридски се наоѓаат во бугарската престолнина, пред заминувањето на Климент Охридски во Западна Македонија. Сличните постапки, јазичните и стилските прифатени белези укажуваат на старата кирилometодиевска традиција. Одделни реченици живо укажуваат на современите настани во Моравија и Панонија. Во нив се среќаваат типични моравизми, во самата лексика. Составот и редот на акростиховите укажува дека овие творби биле напишани првобитно со глаголица. Ваквиот заклучок на Попов уште еднаш потврдува дека Кирилometодиевите ученици апсолутно ја продолжиле започнатата кирилometодиевска традиција во Моравија. Ова посебно се однесува на епископ Константин, бидејќи глаголската дејност на Климент Охридски речиси никогаш не била незасведочена и спорна. Со оглед на тоа што епископ Константин можел подолго да остане во Плиска и Преслав, можел да биде убеден да пристапи кон оформувањето и озваничувањето на кирилицата. Откако Климент и Наум, како едномисленици и основачи на Охридската книжевна школа со осведочена употреба на глаголицата, одбиле да состават друга азбука, различна од глаголицата, епископот Константин го сфатил компромисот што го правел царот Симеон и пристапил кон оформувањето на кирилицата, која не требало да се оддалечува од грчкиот алфавит.

²⁵ Г. Попов, Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски и Константин Преславски, Български език, БАН, София 1982, 3–26.

²⁶ С. Кожухаров, Песенното творчество на старобългарскиот книжевник Наум Охридски, Литературна историја, София 1984, ин. 12, 3–20.

²⁷ Г. Попов... 21.

²⁸ Е. Г. Зыков, К вопросу об авторе „Азбучной молитвы“, Известия на Института за българска литература, София, 1960, кн. IX, 173–197.

²⁹ Куйо М. Куев, Азбучната молитва в славянските литератури БАН, София 1974.

Одделни слависти, земајќи ги предвид словенските творби Азбучната молитва и Прогласот кон Светото евангелие, кои му се припишувале на епископ Константин, а кои главно се однесуваат на азбучното прашање, на просперитетот на словенското племе, на книгите, на разумот, ги поврзувале со Константин–Кирил, познат меѓу Словените како автор на словенската азбука. Како што погоре спомнавме, новооткриените творби од Г. Попов уште еднаш го потврдуваат авторството на епископ Константин на посочените средновековни поетски дела. Меѓутоа, овој пат, земајќи го предвид и можното авторство на Константина врз кирилицата, тематиката на неговите поетски творби не зачудува, бидејќи топла азбучна молитва и вдахновен Проглас кон Евангелието можел да испее и создавачот на помладата словенска азбука – кирилицата, афирмираниот автор на значајниот книжевен труд Поучителното евангелие, како и врвниот преведувач на познатиот труд со проблематика од современиот актуелен момент од продорот на ересите, кој одамна ја знаел опасноста од заканувачката тријазична ерес.